

Píše Milan Hlavačka

(E*forum, 12. 03. 2025)

Kdo dnes píše dějiny Němců v českých zemích?

Odpověď na tuto otázku je zdánlivě jednoduchá: přece především kolegové z mnichovského Collegia Carolina (například Robert Luft, Martin Schulze-Wessel, Martina Niedhammer či zesnulý Peter Heumos), solitérní zahraniční badatelé, například Gary B. Cohen z Minneapolis (*Němci v Praze 1861–1914*, Praha, 2000) a Piotr M. Majewski z Varšavy (*Sudetští Němci 1848–1948. Dějiny jednoho nacionalismu*, Brno, 2014), a u nás už jen ti historici, kteří umí ještě německy a nebojí se svůj čas věnovat luštění kurentu a švabachu. Je jich čím dál tím méně, ale najdeme je například na ústecké Filozofické fakultě Univerzity Jana E. Purkyně (Kristina Kaiserová) a i mezi žadateli o grantové projekty. Například na stránkách Grantové agentury České republiky najdeme pod titulem *Politika a podoby kolektivní identity Němců v Čechách (1848–1914)* ambiciózní projekt, jehož výsledky mají na konci tohoto roku předložit veřejnosti brněnští historici z Historického ústavu AV ČR Milan Řepa a Pavel Cibulka. U jména Pavla Cibulky vzpomeňme ještě na jeho v roce 2012 vydanou a doposud málo doceněnou publikaci *Německé politické strany na Moravě (1890–1918): Ideje – Programy – Osobnosti*. Na FF UK byla v roce 2020 úspěšně obhájena disertace Jany Mezerové *Identita českých Němců ve vlastivědách horního Ponisí*. (Digitální depozitář UK, viz <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/117106>) A tím tento výčet v podstatě končí, odhlédneme-li od trilogie o česko-německých vztazích Jana Křena a Václava Kurala z devadesátých let 20. století.

Co mají autoři anotovaného díla za sebou?

Editoři a zároveň autoři díla prof. **Eduard Kubů** a doc. **Jiří Šouša** a i PhDr. **Barbora Štolleová** se problematice politických a ekonomických vztahů mezi Němci a Čechy věnují dlouhodobě a systematicky, o čemž svědčí namátkový výběr z jejich poslední historické produkce. Jejich zájmu se těší především téma geneze agrarismu, hospodářských krizí, bankovního kapitálu a také arizace židovského majetku v českých zemích za druhé světové války. [Dvojice Eduard Kubů a Jiří Šouša napsala spolu, popřípadě ještě se svými studenty a studentkami i z FF UK: *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Praha, 2019, *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci. Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915–1916)*, Praha 2015; *Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi: Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečírě*, Praha, 2018; *Die Živnostenská banka*

(*Gewerbebank*) zwischen Prag und Wien, in: Lukáš Fasora / Miroslava Květoná / Richard Lein / Ondřej Matějka (edd.), *Demokratische Monarchie, undemokratische Republik? Kontinuitäten und Brücke zwischen Monarchie und Republik in Mitteleuropa, Schriftenreihe der Ständigen Konferenz österreichischer und tschechischer Historiker zum gemeinsamen kulturellen Erbe, Bd. 5*, Wien, 2022, s. 191–201; *Podnikání ve službách politické strany. Tiskařské a vydavatelské družstvo českých agrárníků Novina (1897–1938)*, in: *Hospodářské dějiny* 35, 2020, s. 141–183; *Živnostenská banka mezi Prahou a Vídní*, in: Lukáš Fasora / Miroslava Květoná / Richard Lein / Ondřej Matějka (edd.), *Demokratická monarchie, nedemokratická republika? Kontinuity a zlomy mezi monarchií a republikou ve střední Evropě*, Praha, 2020, s. 163–180; *Agrární osvěta, její pole, prostředky, cesty transferu. Metodologická úvaha orientovaná ke střední Evropě a zvláště pak českým zemím*, in: *Prameny a studie* 65, Praha, 2019, s. 11–34; *Arizace a arizátoři*, Praha, 2005; Eduard Kubů / Jiří Šouša / Barbora Štolleová, *Český Honza. Symbol rustikální moudrosti v mentálním obrazu české společnosti 19. a 20. století*, in: Milan Hlavačka / Jakub Raška a kol., *Symboly doby: historické eseje*, Praha, 2019, s. 335–354; *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*, Praha, 2012). Jiří Šouša se zcela programově a dlouhodobě zabývá dějinami zemědělství, Švehlovou agrární stranou a Agrární bankou a každoročně vymýšlí pro Zemědělské muzeum v Praze témata jeho oborových historických konferencí (Jiří Šouša: *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911 – 1938*, Praha, 1996; *Mezi brázdou a bankovním úvěrem*, Praha, 2013; *Český a německý sedlák v zrcadle krásné literatury 1848 -1948*, Praha, 2014; *Antonín Švehla: český sedlák, politik a státník*, Praha, 2023.) Jejich bývalá doktorandka Barbora Štolleová obhájila v roce 2014 disertaci na téma protektorátního zemědělství (*Pod kuratelou Německé říše, Zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*, Praha, 2014).

Jaké je toto dílo po formální stránce?

Kolektivní monografie sedmičlenného autorského kolektivu ***Za německou hroudu a zrn*** splňuje všechny náležitosti odborné publikace. Vzhledem k počtu autorů (celkem zde figuruje sedm jmen a kromě editorů, kteří odvedli největší díl práce, německé družstevnictví mapoval Jan Slaviček a Torsten Lorenz, německé spolky na venkově Jana Balcarová a Martin Minařík) je třeba vysoce ocenit pečlivou editorskou a redakční práci, díky níž působí publikace po stylistické i obsahové stránce naprosto jednotně a propojeně. Ocenění si zaslouží jmenný a místní rejstřík a hlavně obsáhlá biografická příloha *Reprezentanti německého agrárního hnutí Předlitavska*. Medailonky v této biografické příloze jsou skvělým a hlavně nenásilným doplněním předchozího výkladu. Zcela důsledně a bezchybně je zde dodržena dvojjazyčnost geografických jmen v českých zemích a názvů všech institucí, které byly spojeny s německým agrárním hnutím. Obsáhlý seznam archivních pramenů, dokumentů, memoárů a literatury je zcela příkladný a vyčerpávající.

Jaké je toto dílo po obsahové a koncepční stránce?

Knihy se zabývá vývojem agrárního hnutí Němců žijících v českých zemích, ale i v vybraných alpských zemích v průběhu sedmdesáti let. Zaměřuje se tedy na dobu od zrušení poddanství v roce 1848 až do konce první světové války s důrazem na proces politizace venkova a postupného vytváření institucionální základny pro politickou participaci zejména na českém zemském sněmu a v poslanecké sněmovně vídeňské říšské rady. Eduard Kubů a Jiří Šouša stanovili pro svůj tým jasnou koncepci a promysleli strukturu knihy. Hlavním cílem tohoto náročného textu bylo, jak ho samotní editoři definovali, zachytit proces emancipace německých zemědělců, přičemž agrární dějiny vnímají jako vytváření „obrazu života venkovského člověka v sociálních, kulturních, politických a i ekonomických souvislostech“. Konkrétně pak se ale soustředili především na německou agrární reprezentaci a mapování její role ve veřejném životě v českých zemích a Předlitavsku. Klíčovými pojmy byly pak spolek, strana a družstvo, což znamenalo nejdříve tyto pojmy terminologicky vyjasnit.

Postihnout proces politické emancipace německých zemědělců v Čechách a potažmo v českých zemích a v také v alpských zemích znamenalo propojit několik náročných a doposud oddělených badatelských záměrů. Podstata tohoto procesu totiž spočívala v proměně stereotypů, myšlení a jednání venkovského člověka v důsledku vstupu kapitalistických vztahů do života vesnice. Proto musel metodologický postup spojit několik doposud oddělených historicko-politologických výzkumů. Jednalo se tak 1. o politickou kulturu a politické stranictví jako neustálé manévrování ve veřejném prostoru, 2. o fenomén agrarismu a nacionalismu jako určujících idejí doby a i 3. o fenomén družstevnictví, který se vyprofiloval jako efektivní nástroj pro sdružený odbyt zemědělských produktů.

Tato témata obohatila kromě tradičního politologického zkoumání „nitra těchto stran“ především o manévrování těchto stran ve veřejném prostoru. Politická strana není pro ně pouze elitní skupina, ale socioekonomický a také kulturní fenomén, který je nutno zkoumat v širších souvislostech. Tímto rozšířeným pohledem je analýza participace členů strany na tvorbě moci a legislativy především v českém zemském sněmu a v poslanecké sněmovně říšské rady.

Této analýze stranického chování je věnován v knize největší prostor. Autorem těchto analýz je Eduard Kubů. Hlavním objektem zkoumání je pak Deutsche Agrarpartei in Böhmen, založená v roce 1896. Pozornost je věnována také politizaci venkova na Moravě (zde bohužel nebyly využity nedávno vydané paměti Egberta Belcrediho /*Die Tagebücher des Grafen Egbert Belcredi 1850–1894, nach editorischen Vorarbeiten von Antonín Okáč, Lothar Höbelt, Johannes Kalwoda, Jiří Malír (Hrsg.), Wien – Köln – Weimar, 2016*/), ve Slezsku a v některých alpských zemích. Tato charakteristika jádra knihy zní velmi jednoduše a bezproblémově, ale mnohdy se předpoklady k analýze činnosti politické strany podobají heuristické detektivce, kde hraje vynalézavost zásadní roli. A pokud chcete představit politickou stranu opravdu jako složitou strukturu s ideologickým, organizačním a sociálním ukotvením, nelze se vyhnout důkladnému studiu denního tisku a memoárové literatury, a mnohdy i sociologickému přístupu, který hledá vznik agrární identity i v psychologii, jež pracuje

s charakterovými vlastnostmi poslanců a s jejich mentálně nacionálními stereotypy. To vše je v této publikaci tematizováno, ale hlavně jsou zde předloženy zásadní informace, které nám doposud s ohledem na vývoj agrárních spolků a politických stran zcela chyběly. K tomu jsou zde ještě představeny podpůrné infrastrukturní organizace německého agrárního hnutí, kam patřily banka (Deutsche Agrarbank für Österreich), družstevní centrála (Zentralverband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften Böhmens) a vydavatelský podnik s tiskárnou (Deutsche agrarische Druckerei). Toto dílo je završeno hutným závěrem z pera Eduarda Kubů a Jiřího Šouši o agrárním hnutí jako formativní komponentě politického a mentálního vývoje německé společnosti v českých zemích, kde nechybí ani kritické postřehy k vnitřním stranickým zápasům a k netransparentnímu financování (německé) agrární strany. Tradiční zdánlivě „ostrý“ obraz minulosti se tak v detailech „rozostří“, ale ukáže „složitost a rozporuplnost věcí v jejich každodennosti“ (s. 644) a někdy i překvapivá fakta, například že náboženská otázka stála zcela mimo programové principy německého agrárního hnutí.

Co mi zde chybí?

Velkolepé dílo netřeba malicherně kritizovat. K jeho věhlasu by ale jistě také přispělo, kdyby zde alespoň letmo byl naznačen poměr německých agrárníků k tzv. Kriegsleistungsgesetz, tedy k zákonu o válečných výkonech z roku 1912, který pak po vypuknutí války dal do rukou vojenské byrokratické mašinérie téměř neomezenou moc. Rovněž vliv válečného hladovění ve městech byl určující nejen pro proměnu loajality k válčícímu státu, ale také, což se málokdy verbalizuje, na finanční zhojení vesnického obyvatelstva nejen v Čechách. Tenkrát česká i německá vesnice splatila všechny své staré dluhy, protože finance a drahé kovy se přesunuly z města na vesnici výměnou za nedostatkové potraviny.

Vztah německého rolnictva k válečným půjčkám by mohl také přinést zajímavé výsledky. Zde by mohl být demonstrován zřejmě zásadní rozdíl v přístupu k válce mezi českými a německými rolníky. Sázka na vítězství, které se nakonec nekonalo, přinesla pak frustraci jenom německé straně. A nakonec by mne zajímala reakce německého venkovského (katolického) obyvatelstva na masové snímání kostelních zvonů, jejichž zvonovina byla použita na odlévání dělových hlavních, a tedy k rozsévání smrti, a po jejichž odvozu česká krajina poprvé naprosto oněměla. Nejsou to otázky přímo vztahující se k vytyčenému meritmu věci, ale někdy zkoumání takovýchto okrajových jevů odhalí pravou tvář žité reality daleko precizněji, neboť pronikne do hloubky skryté mysli, než analýza stranických programů a prohlášení stranických sekretariátů.

A co říci na závěr?

S německým agrárním hnutím v Čechách je to podle mne tak jako s životem statkáře, politika a poslance Franze Křepka (narozen v roce 1855 v Nieder Nösel/Dolní Nezly, zemřel tragicky v roce 1936 v Rörsdorf/Svor). Jako kdyby Franz Křepka ztělesňoval sílu, slabiny a i rychlý zánik německého agrarismu. I on hledal dlouho a postupně svoje

místo na politické mapě Čech a Předlitavska a prošel několika stranami a poslaneckými kluby, a když konečně své místo v tomto politickém labyrintu našel v Deutsche Agrarpartei in Böhmen, jeho dosavadní státoprávní svět se v důsledku výsledků první světové války totálně rozpadl a on musel hledat dál v československých republikánských politických vodách a opět, když svoje místo i zde našel (byl poslancem Národního shromáždění, starostou Litoměřic a přátelil se Tomášem G. Masarykem), byl svými zradikalizovanými krajany s největší pravděpodobností při osamělém lovu u zříceniny hradu Milštejna vlastní zbraní zlikvidován za to, že Bund der Landwirte nechtěl převést pod Heinleinův prapor. Němečtí rolníci nejen v Čechách tak ztratili důvěryhodnou politickou oporu a posléze i svoji budoucnost.

P. S. Na publikaci přispěli potomci tradičních českých rolnických a mlynářských rodů Šoušů a Chvojových. Tak to jsem tedy o svých kolezích ze studií a i z branže nevěděl, že jejich předkové byli sedláci. Pochlubili se veřejně ale až teď.

Eduard Kubů / Jiří Šouša / Barbora Štolleová a kol.: *Za německou hroudu a zrno. Agrární hnutí Němců v českých zemích období habsburské monarchie. Od hospodářských společností, odborných i politických spolků a exkluzivních politických reprezentací k agrárnímu stranictví (1848-1918)*. Pelhřimov / Praha: Nová tiskárna Pelhřimov, 2023, 791 s.

www.ipsl.cz